

дисертаційного дослідження затверджена протоколом № 11 засіданням Вченої ради Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України від 28 листопада 2017 року.

Слухали:

Доповідь здобувача ступеня доктора філософії Бережняк Н.В. по дисертації на тему: «Зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України», що подана на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Доповідачка обґрунтувала актуальність обраної теми, визначила мету, завдання, методологію та методику, охарактеризувала об'єкт та предмет дослідження, виклала основні наукові положення та висновки, що виносяться на захист та вказала науково-практичну значущість роботи.

Бережняк Н.В. зазначила, що все частіше із розвитком суспільства виникають зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, які відносяться до позадоговірних, а тому все більше виникають спірних ситуацій та можливості застосування норм права із безпідставного збагачення відповідно до положень Цивільного кодексу України, враховуючи відсутність належного приділення уваги науковцям даним зобов'язанням. Так, у цивільному законодавстві України є багато не врегульованих питань стосовно даних зобов'язань, виникає конкуренція вимог, що достеменно не дозволяє встановити критерії відмежування кондикційного позову від інших та в судовій практиці існує динаміка до постійної зміни правових позицій при вирішенні справ у подібних правовідносинах. Існує необхідність дослідження досвіду країн-членів Європейського Союзу стосовно регулювання зобов'язань із безпідставного збагачення, які мають більш прогресивне цивільне законодавство та необхідності внесення відповідних змін до положень вітчизняного цивільного законодавства, враховуючи потребу реалізації положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Указані положення сформулювали основні напрями наукового пошуку.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою і логікою дослідження та складається з анотації державною та англійською мовами, вступу, трьох розділів, що логічно поєднані у сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

По завершенню доповіді Бережняк Н.В. присутніми були поставлені такі **запитання:**

Кандидат юридичних наук, доц. Трунова Г.А.: Наталія Валеріївна, поясніть, будь-ласка в чому Ви вбачаєте Ваш внесок у розроблювану проблематику?

Відповідь: насамперед дякую за запитання та хотіла б зазначити наступне. За результатами проведеного дослідження мною сформульовано ряд положень, які віднесені до положень наукової новизни, які в узагальненому вигляді відображають внесок у розроблювану проблематику.

Ці положення були структуровані на: (а) ті, що сформульовані вперше, (б) ті, які було удосконалено та (в) ті, що дістали подальшого розвитку. Найбільш важливе значення з теоретичної та практичної точок зору мають положення наукової новизни, що стосуються:

1) запропонування доповнити Гл. 83 ЦК України відповідними нормами про: «повернення виконаного за недійсним правочином», «надання послуг або виконання робіт», «добросовісність чи недобросовісності дій набувача», «повернення грошової вартості, якщо збагачення складає нерухоме майно», «зобов'язання із безпідставного збагачення не виникають» та «відсутність пріоритету щодо повернення збагачення порівняно із іншими зобов'язаннями»;

2) встановлено, що положення про безпідставне збагачення мають самостійний характер та підлягають субсидіарному застосуванню по відношенню до вимоги про витребування майна з чужого незаконного володіння, повернення виконаного за недійсним правочином та стосовно відшкодування шкоди, коли неможливо обрати спеціальний спосіб захисту порушеного права та встановлені відповідні випадки застосування положень зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави;

3) обґрунтовано, що до кондикційних зобов'язань підлягає застосуванню ст. 536 ЦК України щодо стягнення процентів та те, що переплата відноситься до кондикційних зобов'язань, якщо договором не було врегульовано отримання відповідної суми, а тому у власника без правової підстави вибули кошти на користь іншої особи.

Також суттєвим є проведення аналізу співвідношення зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави з віндикацією, реституцією та деліктними зобов'язаннями й дослідження судової практики України стосовно кондикційних зобов'язань, наявність проблем та можливі шляхи подолання.

Кандидат юридичних наук Моляк О.М.: Ви приділяєте суттєву увагу зобов'язанням із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у судовій практиці України. Чому, на Вашу думку, вона є важливою?

Відповідь: Судова практика відіграє важливу роль у вирішенні спорів пов'язаних з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави, яка забезпечує верховенство права в державі, захист прав та свобод громадянина.

На практиці дуже часто виникають спірні ситуації при вирішенні спору, що достеменно не дозволяє встановити критерії відмежування кондикційного позову від інших та у кожній конкретній ситуації вирішення даного питання покладається на суди держав, які спираються на національне законодавство.

З'ясовано, що на практиці часто виникають ситуації, коли незрозуміло, в яких випадках підлягають застосуванню вищевказані норми права, і які по різному застосовуються судами до одних й тих самих правовідносин,

шляхом довготривалого розгляду справи, що спричиняє неефективний захист порушеного права позивача та формування різної судової практики у подібних правовідносинах.

Залишається проблемною ситуація у судах України щодо забезпечення принципу правової визначеності, формуванні єдиної судової практики таким чином, щоб судові рішення мали передбачуваний характер з метою побудови верховенства права у державі та захисту порушених прав людини і основних свобод.

Судова практика України щодо застосування положень із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави зводиться до неможливості захисту порушеного права вищевказаними нормами у разі наявності договірного характеру правовідносин.

Слід звернути увагу, що обов'язковим є дослідження обставин у кожній конкретній справі та встановлення дійсного отримання коштів без достатньої правової підстави, що не передбачено договірними правовідносинами та не підлягає усуненню порушеного права іншими способами захисту, у такому випадку коректним є стягнення переплати з посиленням на норми права про безпідставне збагачення.

Європейський суд з прав людини зауважив, що одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який, між іншим, вимагає щоб при остаточному вирішенні справи судами їх рішення не викликали сумнівів.

Якщо конфліктна практика розвивається в межах одного з найвищих судових органів країни, цей суд сам стає джерелом правової невизначеності, тим самим підриває принцип правової визначеності та послаблює довіру громадськості до судової системи.

Доктор юридичних наук, с.н.с. Бабаскін А.Ю.: Ви вважаєте, що до кондикційних зобов'язань підлягає застосуванню ст. 536 ЦК України щодо стягнення процентів, яким чином за даною нормою права підлягають обрахуванню проценти?

Відповідь:

Відповідно до ч. 2 ст. 1214 ЦК України у разі безпідставного одержання чи збереження грошей нараховуються проценти за користування ними (стаття 536 цього Кодексу). Підставами для застосування до правовідносин сторін статті 536 ЦК України є, по-перше, факт користування чужими коштами, по-друге - встановлення розміру відповідних процентів договором або чинним законодавством (наприклад, статтями 1048, 1054, 1061 ЦК України).

Тобто факт користування чужими коштами схожий на відносини позики, а тому за загальним правилом в юридичній практиці за аналогією закону застосовується облікова ставка НБУ стосовно розрахунку розміру процентів за ст. 536 ЦК України, в якості встановленого законом розміру процентів за користування безпідставно одержаними чи збереженими грошима.

Отже, до даних правовідносин із безпідставного збагачення щодо

стягнення процентів підлягає застосуванню ст. 536 ЦК України, до якої міститься посилання в ст. 1214 ЦК України.

При безпідставному збагаченні не виникають порушення боржником грошового зобов'язання, тому виключається можливість стягнення процентів відповідно до ст. 625 ЦК України.

Інша справа, що на законодавчому рівні не врегульовано питання стягнення інфляційних втрат при пред'явленні кондикційних вимог, що на мою думку є необхідним, враховуючи умови нестабільної нашої економіки та те, що кошти мають властивість знецінюватися й кредитор повинен бути захищений від цього, внаслідок дій боржника.

Після відповідей на запитання було озвучено висновок наукового керівника **кандидата юридичних наук, с.н.с. Венецької М.В.**

У висновку зазначено, що робота є структурно і логічно завершеним дослідженням, актуальним як у теоретичному, так і у практичному аспектах розв'язання сучасних випадків та проблем зобов'язань із безпідставного збагачення. Актуальність теми дисертаційного дослідження, враховуючи відсутність в Україні комплексних досліджень з правового регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, дослідження судової практики, наявності колізій та суперечностей у вітчизняному правовому врегулюванні, не викликає сумнівів.

Робота виконана за системно побудованою структурою та базується на конкретному фактичному матеріалі. Вказані обставини не лише посилюють актуальність дослідження, але і підвищують його практичну значимість. Робота складається з трьох розділів, її зміст повністю відповідає обраному об'єкту та предмету дослідження, та базується на вдалому поєднанні аналізу норм національного законодавства, законодавства країн-членів Європейського Союзу, міжнародних актів, актів Європейського Союзу, судовій практиці, та праць вітчизняних та зарубіжних науковців.

Мета і завдання, поставлені в дисертації, в цілому досягнуті. А саме, проаналізовано та систематизовано наявний масив правових актів національного та міжнародного законодавства і відповідної судової практики, пов'язаної з зобов'язаннями із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави: проаналізована сутність зобов'язань; визначені правові підстави виникнення безпідставного збагачення; охарактеризовано суб'єктний склад, об'єкти та зміст кондикційних зобов'язань; досліджено правове регулювання та проаналізований досвід країн-членів Європейського Союзу стосовно даних зобов'язань; розроблені конкретні науково обґрунтовані практичні рекомендації щодо вдосконалення законодавства України в цій сфері; досліджено співвідношення кондикційних зобов'язань із віндикацією, реституцією та відшкодуванням шкоди та встановлені випадки, за яких підлягає застосуванню кондикція до вказаних зобов'язань; здійснений аналіз судової практики України зобов'язань із безпідставного збагачення.

До найбільш вагомих результатів, які вирізняються науковою новизною та мають теоретичне та практичне значення, слід віднести: 1)

запропоновану автором випадки субсидіарного застосування положень про безпідставне збагачення до вимог про витребування майна з чужого незаконного володіння, повернення виконаного за недійсним правочином та стосовно відшкодування шкоди; 2) обґрунтоване віднесення автором переплати до кондикційних зобов'язань; 3) пропозиції щодо внесення змін до цивільного законодавства України стосовно регулювання даних зобов'язань. Істотний науковий інтерес викликає здійснений дисертанткою аналіз судової практики України зі спорів про безпідставне збагачення та дослідження особливостей правового регулювання кондикційних зобов'язань у законодавстві країн-членів Європейського Союзу.

При роботі над дисертацією Бережняк Н.В. показала глибокі теоретичні та практичні знання цивільного права, здатність осмислювати і шукати шляхи розв'язання складних сучасних проблем в досліджуваній галузі, знаходити підходи удосконалення законодавчого регулювання і практичного функціонування цієї сфери в Україні, запозичення кращого досвіду правового регулювання зобов'язань із безпідставного збагачення у країнах Європейського Союзу.

Потрібно відмітити, що результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у науково-дослідній, правотворчій сфері та навчальному процесі при викладанні цілого ряду курсів та спецкурсів.

Основні результати дисертаційного дослідження достатньо повно висвітлені у статтях дисертантки, опублікованих у наукових виданнях, визнаних фаховими з юридичних наук, що включені до міжнародних наукометричних баз. Спостерігається процес наукового пошуку та формулювання висновків, висвітлених у дисертаційному дослідженні. Висновки і пропозиції також були апробовані на кількох науково-практичних міжнародних конференціях.

Дисертаційна робота Бережняк Наталії Валеріївни на тему «Зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України» є самостійним, цілісним, завершеним науковим дослідженням з цивільного права, виконаним на належному науково-теоретичному рівні, що відповідає вимогам Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 06 березня 2019 р. За своїм науковим рівнем і потенціалом Бережняк Н.В. цілком заслуговує на присудження їй за результатами захисту дисертації наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 - «Право».

Після цього слово було надано **рецензентам** наукової праці:

Доктор юридичних наук, провідний науковий співробітник відділу, с.н.с. Сімутіна Я.В. відзначила, що проблематика розгляду кондикційних зобов'язань, до дослідження якої звернулася Бережняк Наталія Валеріївна, має безперечну актуальність, що обумовлюється низкою чинників. Насамперед, актуальність теми дисертаційної роботи пов'язана з проблематикою застосування норм із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України. Незважаючи

на те, що у Цивільному кодексі України даним зобов'язанням присвячена ціла Гл. 83, статті 1212 - 1215, вони залишаються недостатньо врегульованими та, зокрема, виникають спірні питання щодо застосування положення цієї глави також до вимог про: повернення виконаного за недійсним правочином; витребування майна власником із чужого незаконного володіння; повернення виконаного однією із сторін у зобов'язанні; відшкодування шкоди особою, яка незаконно набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи.

З огляду на зазначене слід повністю погодитись з думкою автора дисертації, що «залишається проблемною ситуація у судах України щодо забезпечення принципу правової визначеності, формуванні єдиної судової практики таким чином, щоб судові рішення мали передбачуваний характер з метою побудови верховенства права у державі та захисту порушених прав людини і основних свобод».

Не припиняються дослідження питання співвідношення зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави із іншими зобов'язаннями. На законодавчому рівні в Україні це питання не знаходять свого належного відображення. Водночас, варто погодитись, що кондикційні зобов'язання заповнюють ті прогалини, коли віндикаційні, реституційні та інші позови не в усіх випадках можуть забезпечити відновлення майнового становища та не допустити безпідставного збагачення однієї особи за рахунок іншої.

Як справедливо зауважує автор дисертації, «субсидіарність кондикційного позову по відношенню до інших способів захисту майнового права свідчить про його вагоме значення для захисту порушених прав власника та розширення сфери застосування положень про безпідставне збагачення».

Зазначені вище аргументи зумовлюють доцільність ґрунтовного наукового дослідження насамперед питань сутності зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, підстав їх виникнення.

Відповідно до теми дисертаційної роботи автором чітко визначено об'єкт дослідження - «суспільні відносини у сфері цивільно-правового регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави», в межах якого сформульовано предмет, що відповідає тематиці роботи та викладено автором як: «правова природа та сутність зобов'язань у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України».

Враховуючи багатоаспектність предмету дослідження, дисертантом окреслено коло завдань дослідження, які закладено в основу подальшої структуризації роботи. Слід позитивно відзначити логічну послідовність поставлених автором завдань, що забезпечили повноту та цілісність наукового дослідження, а саме:

1. досліджено сутність зобов'язань у зв'язку з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави та охарактеризовано основні його складові (підрозділ 1.1);

2. визначені правові підстави виникнення інституту із безпідставного збагачення (підрозділ 1.2);

3. проаналізовано суб'єктний склад, об'єкти та зміст зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави (підрозділ 1.3);

4. охарактеризовано правове регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави за законодавством України (підрозділ 2.1);

5. з'ясовано та проаналізовано досвід країн-членів Європейського Союзу стосовно зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави та запропоновані шляхи розвитку, вдосконалення чинного законодавства України щодо даних зобов'язань (підрозділ 2.2);

6. досліджено співвідношення кондикційних зобов'язань із іншими зобов'язаннями про повернення виконаного за недійсним правочином; витребування майна власником із чужого незаконного володіння; відшкодування шкоди та вироблені випадки, за яких підлягає застосуванню кондикція до указаних вимог (підрозділ 3.1);

7. проаналізовано та визначено стан зобов'язань із безпідставного збагачення в судовій практиці України та проблемні питання, які виникають й можливі шляхи їх подолання (підрозділ 3.2).

Належне виконання вказаних завдань забезпечило досягнення мети дослідження – з'ясування правової природи зобов'язань у зв'язку з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави та визначення перспектив удосконалення правового регулювання даних зобов'язань відповідно до вимог цивільним законодавства України.

Належний ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дослідження Н.В. Бережняк ґрунтується на успішному використанні дисертантом методологічного інструментарію юридичної науки.

Заслугує на підтримку не лише визначена автором методологія дослідження, яка складається з широкого кола філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціальних методів і підходів наукового пізнання правових явищ та процесів, які в результаті допомогли повно та об'єктивно дослідити питання застосування недоговірних зобов'язань, зокрема виникнення безпідставного збагачення.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, які структуровано у сім підрозділів, загальних висновків та списку використаних джерел.

Виходячи зі змісту дисертації, можна зазначити, що дисертантом опрацьовано широке коло дисертаційних і монографічних робіт із зазначеного питання як українських, так і іноземних правознавців; проаналізовано міжнародні документи, норми чинного законодавства України, акти судової практики; використано матеріал енциклопедичних та навчальних джерел; опрацьовано широкий спектр матеріалів, які розміщені на ресурсах офіційних електронних видань. Все це дає можливість зробити висновок, що з теоретичної та практичної точок зору тема дисертаційного

дослідження розроблена ґрунтовно.

Наукова новизна одержаних результатів (наукових положень, теоретичних узагальнень, висновків та пропозицій) впливає з актуальності теми дослідження. В цілому ж наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що у ній уперше у вітчизняній цивільно-правовій науці системно, з урахуванням новітніх досягнень правової науки, проведений комплексний аналіз правового регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.

Здійснене дослідження дозволило обґрунтувати і сформулювати ряд нових наукових положень та практичних рекомендацій, спрямованих на конкретні зміни до чинного законодавства та правозастосовчої практики в Україні задля належного застосування положень щодо безпідставного збагачення з метою захисту порушеного права, що відповідає сучасним потребам суспільства, та пошук нових механізмів і інноваційних рішень у контексті адаптації законодавства України до стандартів Європейського Союзу.

Звертає на себе увагу широкий підхід до дослідження кожного із завдань, які ставить перед собою автор дисертації.

Так, відбувається науковий пошук питання правового регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави за законодавством України та, одночасно, досліджується їх правове регулювання в країнах Європейського Союзу. Здійснюється аналіз чинних правових норм та відповідна судова практика, що виявляє проблемні ситуації й неналежне застосування відповідних норм права до спірних правовідносин, що спричинено фактом невідповідності чинного законодавства України сучасним потребам суспільства.

Положення наукової новизни отриманих результатів автором справедливо структуровано на ті, що отримані вперше, ті, що удосконалено, і ті, що дістали подальшого розвитку. Найбільш важливе значення з теоретичної та практичної точок зору мають положення наукової новизни, що стосуються:

1. пропозицій внесення доповнень до Гл. 83 ЦК України нормами про: «повернення виконаного за недійсним правочином», «надання послуг або виконання робіт», «право вимоги до третьої особи», «добросовісність чи недобросовісності дій набувача», «якщо збагачення складає нерухоме майно, повертається його грошова вартість», «зобов'язання із безпідставного збагачення не виникають» та «відсутність пріоритету щодо повернення збагачення порівняно із іншими зобов'язаннями»;

2. обґрунтування випадків, за яких безпідставне збагачення підлягає субсидіарному застосуванню по відношенню до вимог про:

- витребування майна з чужого незаконного володіння;
- повернення виконаного за недійсним правочином
- відшкодування шкоди особою, яка незаконно набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи;

3. авторського підходу, що до кондикційних зобов'язань підлягає

застосуванню ст. 536 ЦК України щодо стягнення процентів та у даному випадку не виникають порушення боржником грошового зобов'язання, тому виключається можливість стягнення процентів відповідно до ст. 625 ЦК України. Пропозицій внесення змін до ч. 2 ст. 1214 ЦК України щодо можливості повернення коштів з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час користування ними;

4. обґрунтування, що переплата відноситься до кондикційних зобов'язань, якщо договором не було врегульовано отримання відповідної суми, а тому у власника без правової підстави вибули кошти на користь іншої особи.

Зміст положень, що віднесені автором до положень наукової новизни одержаних результатів, свідчить про авторський підхід до вивчення проблематики застосування положень про безпідставне збагачення згідно з законодавством України.

Окремо слід зупинитись і на змісті дисертаційної роботи. Дисертанткою послідовно та обґрунтовано викладено зміст анотації, у вступі дисертаційного дослідження обґрунтовується актуальність теми, визначаються об'єкт, предмет, мета і основні завдання дослідження, характеризується методологічна і науково-теоретична основа роботи, наукова новизна отриманих результатів, теоретичне і практичне значення результатів дослідження, виокремлюються положення щодо їх апробації тощо.

У розділі 1 «Концептуальні засади дослідження зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави» автором ґрунтовно проаналізовано та з'ясовано сутність поняття зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави. Досліджені питання щодо підстав виникнення даних зобов'язань та здійснено їх виокремлення, коли відбувається: 1) набуття або збереження майна однією особою (набувачем) за рахунок іншої особи (потерпілого); 2) втрата майна іншою особою (потерпілою); 3) причинний зв'язок між набуттям або збереження майна набувачем та втратою майна потерпілою особою; 4) відсутність правової підстави для набуття або збереження майна однією особою (набувачем) за рахунок іншої особи (потерпілого). Проаналізовано суб'єктів та зміст кондикційних зобов'язань, здійснено спробу охарактеризувати, що слід вважати об'єктами із безпідставного збагачення, з приводу чого виникли зобов'язальні відносини.

Розділ 2 «Правове регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави» присвячений дослідженню правового регулювання даних зобов'язань за законодавством України та досвід країн Європейського Союзу стосовно цього питання. Слід позитивно відзначити здійснене дослідження Модельних правил європейського приватного права (DCFR), їх характеристику та виокремлення на основі проведеного вивчення необхідності внесення змін у Цивільний кодекс України для кращого розуміння положень про безпідставне збагачення та наближення законодавства до права ЄС. Заслугове на увагу проведений

аналіз повернення неналежного платежу за правилами набуття майна без достатньої правової підстави при здійсненні помилкової платіжної операції: - у разі не повернення коштів добровільно неналежним отримувачем на вимогу надавача платіжних послуг; - коли внаслідок помилки платника кошти вже зарахували на рахунок неналежного отримувача.

Розділ 3 «Практичні питання розгляду зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави» присвячено проведенню співвідношенню кондикційної вимоги з іншими та вирішення їх на практиці.

Оригінальністю та інноваційністю відрізняються виокремлені автором випадки про субсидіарне застосування безпідставного збагачення, яке має самостійний характер до зобов'язань з повернення виконаного за недійсним правочином, про витребування майна з чужого незаконного володіння та про відшкодування шкоди.

Грунтовно проаналізована судова практика в Україні, яка склалась щодо вирішення спорів по поверненню безпідставно збагаченого. Варто погодитись, що договірний характер правовідносин виключає можливість застосування до них положень статті 1212 ЦК України, оскільки кондикційні зобов'язання по своїй природі є позадоговірними та підлягають застосуванню у разі неможливості усунути порушене права за допомогою інших, спеціальних способів захисту.

У висновках за результатами проведеного дослідження автором викладено найбільш важливі науково-теоретичні положення, які дійсно відображають зміст дисертаційного дослідження, результати використання різних методологічних прийомів дослідження, авторські ідеї.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що викладені в дисертації положення, узагальнення та висновки можна використати у: науково-дослідній сфері - в процесі подальших наукових досліджень правового регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави; правотворчій сфері - для вдосконалення чинного законодавства України, що регулює відносини, які виникають внаслідок безпідставного збагачення; навчальному процесі - при підготовці підручників і навчальних посібників з курсів «Цивільне право України», спецкурсів для студентів юридичних спеціальностей, а також у системі підготовки і підвищення кваліфікації державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування; правовиховній роботі - для підвищення правових знань та правової культури населення; правозастосовній діяльності - для забезпечення якісної та ефективної практики при ухваленні судових рішень тощо.

Однак, при підготовці дисертанта до захисту дисертації варто звернути увагу на деякі питання, відповіді на які зможуть посилити його наукову позицію.

1. Насамперед дисертанту слід звернути увагу на проблематику застосування зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави на практиці.

2. Цікавим та пізнавальним могло б бути дослідження співвідношення зобов'язань з безпідставного збагачення із договірними зобов'язаннями, які складають переважну більшість судових спорів.

3. Варто звернути автору увагу і на об'єкти зобов'язання із безпідставного збагачення, наприклад, роботи та послуги. Окремої уваги заслуговує дослідження питання ролі органів судової влади, судів та безпосередньо суддів при розгляді кондикційних позовів.

Однак, попри зазначені зауваження, можливо констатувати, що в цілому вони не применшують позитивного значення дисертації. Підтвердженням обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій дослідження є наукові публікації автора. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у відповідних наукових публікаціях автора у фахових виданнях України та спеціалізованих виданнях іноземних держав (Польщі, Словаччини), збірниках науково-практичних конференцій.

Ці публікації за змістом відповідають темі дисертаційного дослідження, доводять повноту опублікування отриманих результатів та наявність їх достатньої кількості. Опубліковані праці автора присвячені різним аспектам досліджуваної проблеми і не дублюють одна одну. Дисертація має високий теоретичний рівень і практичне значення, а її зміст може бути покладено в основу майбутньої монографічної роботи дисертанта.

Аналіз змісту дисертації дозволив встановити відсутність текстових запозичень без посилання на джерело (плагіату).

Вважаємо, що дисертаційне дослідження Бережняк Наталії Валеріївни на тему: «Зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України» відповідає спеціальності 081 Право та вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» від 06 березня 2019 р. № 167.

Дисертація Бережняк Наталії Валеріївни на тему: «Зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України» може бути рекомендована до захисту на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України академік НАПрН України Оніщенко Н.М. відзначила, що актуальність теми дисертаційного дослідження Н.В. Бережняк не викликає жодних сумнівів, зважаючи на стрімкий розвиток суспільних відносин та необхідності належного захисту порушеного права, шляхом безпідставного збагачення. Угодою про асоціацію між Україною та ЄС передбачено бажання нашої країни просувати процес реформ та адаптації законодавства в Україні, що сприятиме поступовій економічній інтеграції і поглибленню політичної асоціації, та обов'язок забезпечувати поступову адаптацію законодавства України до acquis ЄС відповідно до напрямів, визначених у цій Угоді, та забезпечувати ефективно її виконання. В Україні кондикційним

зобов'язанням присвячені норми права закріплені в Цивільному кодексі України, які є недосконалими та більше не існує ґрунтовних положень регулювання даних позадоговірних відносин стосовно захисту порушених прав особи.

Вказане підтверджує, що правове регулювання зобов'язань із безпідставного збагачення має важливе значення у сфері приватно-правових відносин.

Сучасні проблеми із застосування норм права із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, перш за все, пов'язані із застарілим, недосконалим, колізійним законодавством, яке містить в собі низку прогалин та неврегульованих аспектів, наслідком чого є неправильне його застосування, що порушує права сторін правовідносин.

На даний час, все більше відбувається здійснення безготівкового переведення коштів, що часто призводить до здійснення помилкової платіжної операції й необхідність повернення неналежного платежу, що, зокрема, підлягає регулюванню зобов'язаннями із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.

Відбувається постійний розвиток законодавства в світі, що видозмінюється, однак науковці й практикуючі юристи в Україні спостерігають такі тенденції, зміни та удосконалення у іноземних країнах та не мають відповідних інструментів згідно з законодавством України. Отже, теоретичні напрацювання у цій сфері є необхідними та затребуваними.

Дисертаційна робота Н.В. Бережняк на тему: «Зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України» характеризується продуманою дослідницькою стратегією та логікою розв'язання проблем, що підлягають науковому аналізу. Змісту дисертації притаманна методична і концептуальна цілісність, гармонійність наукового викладу, в цілому позбавленого однобічних чи категоричних висновків. Автор показав себе вдумливим, принциповим, уважним до деталей науковцем.

Наукові положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, мають достатній ступінь обґрунтованості, що засвідчує опрацювання дисертантом в повній мірі відповідного емпіричного матеріалу, наукових праць вчених, нормативно-правових актів України, судових рішень.

Ґрунтовною є методологічна основа дослідження Н.В. Бережняк, яка використала у роботі широкий спектр загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ, зокрема, діалектичний, історичний, нормативно-порівняльний, формально-логічний, формально-правовий тощо. Провідним спеціальним методом дослідження став саме формально-правовий метод, який використовувався при формулюванні пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення положень Цивільного кодексу України стосовно зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, що становлять необхідний рівень наукової новизни дисертаційного дослідження Н.В. Бережняк.

Дисертація за своїм оформленням відповідає вимогам МОН України. Структура дисертації є логічною і послідовною, що дозволило знайти

відповіді на поставлені завдання, об'єкту та предмету дослідження та складається з вступу, трьох розділів, що об'єднують сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел.

Ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження дає підстави для висновку, що текст дисертації в повному обсязі відповідає меті дослідження, а поставлені завдання успішно виконані.

Зокрема, автор ставила перед собою такі завдання:

1. надати характеристику сутності зобов'язань у зв'язку з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави (підрозділ 1.1);

2. встановити правові підстави виникнення кондикційних зобов'язань (підрозділ 1.2);

3. визначити суб'єкти, об'єкти та зміст зобов'язань із безпідставного збагачення (підрозділ 1.3);

4. проаналізувати правове регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави за законодавством України (підрозділ 2.1);

5. охарактеризувати досвід правового регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової в країнах Європейського Союзу та сформулювати висновки, пропозиції спрямовані на вдосконалення чинного законодавства України (підрозділ 2.2);

6. дослідити співвідношення зобов'язань із безпідставного збагачення з віндикацією, реституцією та з відшкодування шкоди й встановити випадки можливого застосування (підрозділ 3.1);

7. визначити стан зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у судовій практиці України (підрозділ 3.2).

У дисертації Н.В. Бережняк на підставі проведеного системного наукового дослідження висунуто і обґрунтовано низку наукових ідей та теоретично-практичних конструкцій, сукупність і достатній рівень розробки яких дозволяють кваліфікувати цю працю, як завершене наукове самостійне дослідження.

Теоретичне і практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що викладені в дисертації положення, узагальнення та висновки можна використати у:

науково-дослідній діяльності - з метою подальшого розроблення та вдосконалення цивільного законодавства, зокрема стосовно зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави;

правотворчій діяльності - з метою удосконалення чинного законодавства України, що регулює відносини, що виникають із безпідставного збагачення;

правозастосовній діяльності - для вдосконалення практики застосування законодавства у сфері набуття, збереження майна без достатньої правової підстави;

навчальному процесі - при викладанні дисципліни «Цивільне право України. Спеціальна частина», інших спеціальних курсів, розробці навчально-методичних матеріалів: підручників, навчальних посібників,

практикумів із зазначеної дисципліни тощо.

Дисертація є самостійною науковою працею, містить отримані особисто автором нові результати стосовно застосування зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, внесення змін до чинного законодавства України з метою належного захисту порушених прав.

Детальне ознайомлення з текстом дисертаційного дослідження, опублікованими працями за темою дисертації надає можливість зробити висновок, що основні результати дисертаційного дослідження викладено у п'яти наукових фахових статтях, з яких чотири опубліковані у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України, дві - у зарубіжних виданнях, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобувача, та тезах доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Варто окремо зупинитись на змісті дисертаційної роботи, в якій автор розкрила особливості, проблеми та перспективи розвитку зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України.

У розділі 1 «Концептуальні засади дослідження зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави» автором ґрунтовно проаналізовано правову сутність поняття зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави та охарактеризовано основні його складові частини: «зобов'язання», «набуття майна», «збереження майна», «безпідставність» та «збагачення». Заслугове на увагу надана оцінка прийнятого 11 липня 2007 року Регламенту (ЄС) № 864/2007 Європейського Парламенту і Ради «Щодо права, яке підлягає застосуванню до позадоговірних зобов'язань («Рим II»)), який набрав чинності 11 січня 2009 року, який здійснює регулювання колізій недогвірних зобов'язань, що виникають в національному законодавстві країн-членів ЄС. Встановлено, що порівняно з національним законодавством України у Регламенті (ЄС) закріплені норми права, які регулюють широке коло питань спрямованих на більш чітке визначення права, яке необхідно застосовувати до зобов'язань із безпідставного збагачення.

Визначені правові підстави виникнення зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави. Дослідженні суб'єкти та об'єкти зобов'язань із безпідставного збагачення, надається аналіз підходів, що існують у доктрині цивільного права щодо змісту даного інституту.

Слушно видається позиція автора, що «індивідуально визначене майно є об'єктом безпідставного збагачення, яке, знаходячись у набувача може погіршитися, зіпсуватися внаслідок його використання чи знецінювання, тому в такому випадку поверненню підлягає майно в натурі разом із здійсненням відповідного відшкодування».

У розділі 2 «Правове регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави» здійснено дослідження правового регулювання зобов'язань із набуття, збереження

майна без достатньої правової підстави в Україні. Встановлено, доцільність застосування до даних правовідносин із безпідставного збагачення індексу інфляції за весь час користування, чого не передбачено в чинному ЦК України.

Проведений ґрунтовний аналіз досвіду правового регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави в країнах Європейського Союзу. Проаналізовані Модельні правила європейського приватного права (DCFR) та запропоновано внесення змін до Гл. 83 ЦК України.

Розділ 3 «Практичні питання розгляду зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави» присвячено дослідженню співвідношення кондикційних зобов'язань із віндикацією, реституцією та з відшкодування шкоди. Встановлено, що кондикційний позов застосовується до вимоги про витребування майна з чужого незаконного володіння тільки в разі, якщо не достатньо підстав для пред'явлення віндикаційного позову. Заслужує окремої уваги вироблені автором випадки субсидіарного застосування положень про безпідставне збагачення до зобов'язань з повернення виконаного за недійсним правочином, про витребування майна з чужого незаконного володіння та про відшкодування шкоди.

Здійснено ґрунтовне дослідження застосування норм права із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у судовій практиці України, яка відіграє важливу роль для забезпечення верховенства права в державі, захисту прав та свобод громадянина.

Погоджуємось із автором, що переплата відноситься до кондикційних зобов'язань, якщо договором не було врегульовано отримання відповідної суми, тому у власника без правової підстави вибули кошти на користь іншої особи.

Викликає інтерес здійснене дослідження на практиці, коли виникають проблемні питання конкуренції зобов'язань, та які саме норми права підлягають застосуванню.

Разом з тим, до дисертації можна висловити і деякі зауваження та побажання:

1. При аналізі дисертантом сутності зобов'язань у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави (підрозділ 1.1), хотілось би бачити більше історичного походження даних зобов'язань.

2. Потребує подальшого дослідження питання добросовісності та недобросовісності дій набувача, та як це впливає на повернення безпідставно отриманого.

3. Дисертантом проаналізована судова практика стосовно застосування зобов'язань із безпідставного збагачення, однак не завжди прослідковується думка автора щодо наведеної судової практики.

Проте висловлені зауваження загалом не применшують наукової цінності результатів дисертаційного дослідження. Дослідження є завершеним, цілісним, обґрунтованим, самостійним, має високий теоретичний рівень і практичне значення.

Аналіз змісту дисертації дозволив встановити відсутність текстових

запозичень без посилання на джерело (плагіату).

Дисертаційне дослідження Бережняк Наталії Валеріївни на тему: «Зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України» відповідає вимогам, встановленим п. п. 9, 10, 11, 12 Постанови Кабінету Міністрів України «Про проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» від 06 березня 2019 р. № 167, є завершеною самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, що має істотне значення для цивільного права, а його автор - Бережняк Наталія Валеріївна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

Доктор юридичних наук, с.н.с. Сімутіна Я.В. відмітила, що є всі підстави стверджувати, що рецензована дисертація Бережняк Наталії Валеріївни є самостійним, творчим, завершеним дослідженням, яке містить вирішення завдань, які мають суттєве значення для теорії цивільного і практики його застосування. Робота характеризується необхідними для такого дослідження компонентами: критичний аналіз робіт з проблематики попередніх дослідників, органічне поєднання різних методів пізнання.

У підсумку, дисертація Бережняк Н.В. на тему: «Зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України» відповідає вимогам, які ставляться до дисертації, та може бути рекомендована до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Доктор юридичних наук, с.н.с. Бабаскін А.Ю. підводячи підсумки обговорення, звернув увагу на ґрунтовну теоретичну підготовку автора, а також на глибоке розуміння ним як теоретичних, так і практичних проблем правового регулювання зобов'язань із безпідставного збагачення. Рецензована дисертація являє собою цілісну і завершену роботу, вирізняється концептуальністю дослідження, практичною значущістю одержаних результатів.

Зроблені дисертанткою висновки та пропозиції сприятимуть подальшим науковим дослідженням, а також можуть бути використанні при удосконаленні актів законодавства України, що регулюють відносини, які виникають із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, нададуть можливість більш ефективно застосовувати на практиці норми чинного законодавства у досліджуваній сфері.

Враховуючи вищевикладене, дисертація Бережняк Н.В. на тему: «Зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України» відповідає вимогам, які пред'являються до дисертації, та може бути рекомендована до разової спеціалізованої вченої ради для попереднього розгляду і захисту на здобуття ступеня доктора філософії.

ВИСНОВОК

**Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України
про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
дисертації Смородини Алли Євгенівни на тему: «Ліцензійний договір у
цивільному праві України, поданої на здобуття ступеня доктора
філософії
у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

**1.Обґрунтування вибору теми дисертаційного дослідження, зв'язок
роботи з науковими програмами, планами, темами**

Здобувач вмотивовано та переконливо обґрунтовує актуальність та практичну необхідність опрацювання питань, що становлять предмет його дослідження, висвітлюючи зв'язок теми дисертації з існуючими на сьогодні науковими програмами, планами та темами.

Зокрема, актуальність обраної для дисертаційного дослідження теми обумовлена наступним.

Україна, підписавши Угоду про асоціацію, взяла на себе обов'язок гармонізації свого національного законодавства з правом Європейського Союзу, як однією з найважливіших умов поглиблення співпраці нашої держави з міжнародними організаціями Європи та їх країнами-членами.

Зі становленням України, як самостійної держави і орієнтацією її на розвиток ринкових відносин підвищилась роль і значення цивільного права й цивільного законодавства.

Можливість захисту порушених прав та інтересів учасників цивільних відносин не в результаті укладеного між сторонами договору, а внаслідок недоговірних зобов'язань має важливе значення, до яких відноситься зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.

У ЦК України даним зобов'язанням присвячено Гл. 83, норми якої є недостатньо змістовними, що має наслідком виникнення спірних питань щодо можливості їх застосування та конкуренції з іншими зобов'язаннями, що часто призводить до різної судової практики, шляхом ухвалення відповідних рішень судами, які є основою здійснення правосуддя в Україні.

Випадки зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави все частіше зустрічаються у нашому житті, які потребують ефективного нагального вирішення.

З постійним розвитком суспільства до сфери правового регулювання залучається все більш широке коло суспільних відносин, які потребують належного регулювання та захисту, зокрема щодо встановлення випадків можливого субсидіарного застосування зобов'язань із безпідставного збагачення до повернення виконаного за недійсним правочином; витребування майна власником із чужого незаконного володіння; відшкодування шкоди особою, яка незаконно набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи, здійснення помилкової платіжної операції, коли виникає необхідність повернення неналежного платежу.

Зазначене не знаходить свого відображення в національному

законодавстві, а тому актуальність теми дослідження зумовлена потребою дослідження застосування вказаних норм права, формування пропозицій, спрямованих на вдосконалення законодавчого врегулювання зобов'язань із безпідставного збагачення, що стане підґрунтям практичної реалізації, яка відіграє важливу роль для забезпечення верховенства права в державі.

Проблематика здійсненого здобувачем дослідження відповідає плановим науково-дослідним темам Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України: «Актуальні проблеми цивільно-правового регулювання договірних відносин в Україні» (номер державної реєстрації РК0115U002136); «Види забезпечення виконання зобов'язань у цивільному праві України: проблеми теорії і практики» (номер державної реєстрації РК0119U102857).

2. Мета і завдання дисертаційного дослідження

Мета дисертаційного дослідження полягає у з'ясуванні правової природи зобов'язань у зв'язку з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави та удосконалення правового регулювання даних зобов'язань відповідно до вимог цивільним законодавства України.

Зазначена мета визначила необхідність вирішення в рамках даного дисертаційного дослідження наступних *завдань*:

- дослідити сутність зобов'язань у зв'язку з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави та сформулювати визначення цього поняття;

- визначити правові підстави виникнення даного інституту;

- проаналізувати суб'єктний склад, об'єкти та зміст зобов'язань із безпідставного збагачення;

- охарактеризувати правове регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави в Україні;

- з'ясувати досвід в країнах-членів Європейського Союзу стосовно зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави та його врахування щодо можливості удосконалення національного законодавства України;

- з'ясувати співвідношення зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави із іншими зобов'язаннями про повернення виконаного за недійсним правочином; витребування майна власником із чужого незаконного володіння; відшкодування шкоди та виробити випадки, за яких підлягає застосуванню кондикція до указаних вимог;

- проаналізувати стан зобов'язань із безпідставного збагачення в судовій практиці України та проблемні питання, які виникають, запропонувати можливі шляхи їх подолання;

- сформулювати висновки та пропозиції, спрямовані на вдосконалення правового регулювання інституту набуття, збереження майна без достатньої правової підстави та закріплення в Цивільному кодексі України відповідно до сучасних умов.

3.Об'єкт, предмет та теоретико-методологічна база дисертаційного дослідження

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері цивільно-правового регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.

Предметом дослідження є зобов'язання у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України.

Теоретико-методологічною базою дисертаційного дослідження виступали наступні роботи вітчизняних та зарубіжних вчених. У радянській цивілістиці зобов'язанням у зв'язку з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави приділялась значна увага таких науковців, як: М.М. Агарков, С. Є. Донцов, О.С. Іоффе, В.І. Кофман, Н.О. Руденченко, В.О. Рясенцев, Ю.К. Толстой, К.А. Флейшиц, В.І. Чернишов, О.А. Шамшов та ін.

Сформульовані в дисертації теоретичні висновки ґрунтуються на результатах досліджень з цивільного права таких вчених, як: І. Е. Берестової, Є.А. Ваштарева, В. С. Гербутова, І.М. Гончарова, Б. П. Карнаух, Д.В. Новак, Н. А. Руденченка, Є.О. Харитоновна та ін.

Питання співвідношення кондикційних зобов'язань з іншими також досліджувались О.В. Гутніковим, В.С. Єм, Р.А. Кушховим, Я.М. Романюком, М.А. Смірновим, Є.А. Сухановим, Д.О. Тузовим та ін.

Окремі аспекти зобов'язального права, у тому числі недоговірних зобов'язань, знайшли своє відображення у працях: О.Б. Гнатів, Н.Ю. Голубєвої, І.В. Єфименко, С.А. Загороднього, О.Л. Зайцева, Т.С. Ківалової, К.Г. Некіт, А.М. Слободян, І.В. Спасибо-Фатєєвої, І.О. Трощенко, Д.О. Тузова, Н.В. Федорченко, О.І. Чеписа та ін.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становлять сукупність філософських, загальнонаукових і спеціальних методів та засобів наукового пізнання. Дослідження базується на наступних методах:

історичний та діалектичний методи - для вивчення розвитку та розкриття сутності поняття зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави та правових підстав їх виникнення (підрозділи 1.1 - 1.2);

семантичний та спеціально-юридичний методи застосовано для з'ясування змісту окремих понять, а саме: «зобов'язання», «набуття майна», «збереження майна», «безпідставність», «збагачення» та ін. (підрозділ 1.1 - 1.3, 3.1);

герменевтичний метод - з метою тлумачення юридичних текстів, значення слів, зокрема Цивільного кодексу України (підрозділи 1.2 - 1.3, 3.1);

логічний метод - для з'ясування змісту зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави (підрозділ 1.3);

порівняльно-правовий - для визначення співвідношення зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави з реституцією, віндикацією та відшкодуванням шкоди; порівняння правових позицій Верховного Суду України, Верховного Суду та судів першої й апеляційної інстанцій; встановлення досвіду правового регулювання даних зобов'язань країн-членів ЄС (підрозділ 2.2, 3.1 - 3.2);

формально-правовий метод - для визначення сучасного стану правового регулювання кондикційних зобов'язань в Україні (підрозділ 2.1);

аналітичний, узагальнюючий методи - для аналізу та систематизації судової практики в Україні (підрозділ 3.2);

системний метод - для узгодження норм цивільного права України стосовно кондикційних зобов'язань, враховуючи досвід країн-членів Європейського Союзу та Модельних правил європейського приватного права (підрозділ 2.2).

4. Наукова новизна дисертаційного дослідження, теоретична та практична цінність одержаних результатів

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що за характером і змістом розглянутих проблем дисертація є першим комплексним науковим дослідженням питань правового регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави та застосування норм цивільного права у судовій практиці України.

Наукову новизну одержаних результатів відображено у висновках та рекомендаціях, а саме:

у перше:

1) запропоновано доповнити Гл. 83 ЦК України наступними нормами:

- передбачити, що положення п. 1 ч. 3 ст. 1212 ЦК України «повернення виконаного за недійсним правочином» вирішується відповідно до правил про безпідставне збагачення, коли у будь-якої із сторін договору, який є нікчемним чи оскаржуваним, виникає право вимоги повернути грошову компенсацію, переданого або наданого, що не стосуються права власності на майно;

- особа вважається збагаченою у випадку надання послуг або виконання робіт, шляхом виникнення позадоговірного зобов'язання помилково або за таких інших обставин, коли існує право на скасування безпідставного збагачення;

- повернення безпідставно отриманого залежить від добросовісності чи недобросовісності дій набувача. Отримане безоплатно добросовісним набувачем майно не підлягає відшкодуванню потерпілій (за винятком явного порушення моральних норм), однак останній може звернутися із такою вимогою до недобросовісної особи, в якій одержувач придбав майно.

Недобросовісний набувач зобов'язаний повернути все отримане збагачення, в тому числі плоди і вигоди та відшкодувати всі доходи, які могла одержати потерпіла особа;

- якщо збагачення складає нерухоме майно, боржник зобов'язаний повернути потерпілій стороні його грошову вартість;

- зобов'язання у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави не виникають, коли потерпіла сторона дала згоду на таке збагачення і не зазнала жодних втрат та відбулось таке збагачення у встановленому законом порядку на підставі договору, закону або рішення суду;

- положення про набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави не надає пріоритету праву щодо повернення збагачення порівняно із іншими зобов'язаннями. Коли потерпіла особа має право вимоги про повернення безпідставного збагачення поряд із іншими (про відшкодування шкоди), задоволення однієї з вимог приводить до відповідного зменшення розміру задоволення стосовно інших;

2) обґрунтовано, що положення про безпідставне збагачення мають самостійний характер, а також підлягають субсидіарному застосуванню по відношенню до інших. Встановлено випадки, за яких кондикційний позов застосовується:

- а) до вимог про витребування майна з чужого незаконного володіння, якщо недостатньо підстав для пред'явлення віндикаційного позову, якщо: 1) майно не збережено в натурі або відбулась втрата його індивідуалізуючих ознак; 2) вибуття майна з незаконного володіння особи (набувача); 3) потерпілою виступає особа, яка не є власником або титульним володільцем спірного майна; 4) особа має право на придбання права власності, або законного володіння, але не набула його внаслідок дії боржника; 5) вибуття майна із власності за волевиявленням власника.

- б) до реституції відповідно до положень ч. 2 ст. 1213 та ч. 1 ст. 1214 ЦК України ЦК України, у разі неможливості повернути в натурі потерпілому безпідставно набуте майно відшкодовується його вартість; відшкодувати всі доходи, які безпідставно збагачена особа одержала або могла одержати від цього майна з часу, коли ця особа дізналася або могла дізнатися про володіння цим майном; відповідає також за допущене нею погіршення майна та має право вимагати відшкодування зроблених нею необхідних витрат на майно від часу, з якого вона зобов'язана повернути доходи.

- в) до деліктних зобов'язань відповідно до положень ч. 2 ст. 1213 та ч. 2 ст. 1214 ЦК України, у разі неможливості повернути в натурі потерпілому безпідставно набуте майно відшкодовується його вартість та нараховуються проценти за користування ними;

- 3) обґрунтовано, що до кондикційних зобов'язань підлягає застосуванню ст. 536 ЦК України щодо стягнення процентів та у даному випадку не виникають порушення боржником грошового зобов'язання, тому виключається можливість стягнення процентів відповідно до ст. 625 ЦК

України. Запропоновано внесення змін до ч. 2 ст. 1214 ЦК України щодо можливості повернення коштів з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час користування ними;

4) обґрунтовано, що переплата відноситься до кондикційних зобов'язань, якщо договором не було врегульовано отримання відповідної суми, а тому у власника без правової підстави вибули кошти на користь іншої особи;

удосконалено:

5) положення про те, що підставами виникнення зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави є: 1) набуття або збереження майна однією особою (набувачем) за рахунок іншої особи (потерпілого); 2) втрата майна іншою особою (потерпілою); 3) причинний зв'язок між набуттям або збереження майна набувачем та втратою майна потерпілою особою; 4) відсутність правової підстави для набуття або збереження майна однією особою (набувачем) за рахунок іншої особи (потерпілого);

5) твердження про те, що способами виконання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави є: 1) повернути потерпілому безпідставно набуте майно в натурі (у разі необхідності здійснити додаткове відшкодування); 2) відшкодувати вартість безпідставно набутого майна; 3) відшкодувати доходи від майна; 4) сплатити проценти від безпідставно одержаних чи збережених грошей;

7) обґрунтування випадку набуття майна без достатньої правової підстави у разі здійснення помилкової платіжної операції (внаслідок дій надавача платіжних послуг та платника), коли виникає необхідність повернення неналежного платежу. У разі не повернення коштів добровільно неналежним отримувачем на вимогу надавача платіжних послуг, та коли внаслідок помилки платника кошти вже зарахували на рахунок неналежного отримувача;

набули подальшого розвитку:

8) твердження щодо можливості виникнення кондикційних зобов'язань в результаті дій та подій як сторін зобов'язання, так і третіх осіб, які можуть бути правомірними, так і неправомірними, винними й безвинними. Вина не є обов'язковим елементом виникнення зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави та не впливає на кваліфікацію останніх;

9) обґрунтування, що до об'єктів безпідставного збагачення може відноситися майно як визначене родовими ознаками, так і індивідуально визначене майно, яке, знаходячись у набувача, може погіршитися, зіпсуватися внаслідок його використання чи знецінювання, а тому в такому випадку поверненню підлягає майно із здійсненням відповідного відшкодування;

10) твердження, що норми про безпідставне збагачення субсидіарно застосовуються до інших вимог, коли неможливо обрати спеціальний

спосіб захисту порушеного права;

11) позиція, згідно з якою кондикційний позов застосовується до вимоги про витребування майна з чужого незаконного володіння тільки в разі, якщо недостатньо підстав для пред'явлення віндикаційного позову;

12) переконання, що правова система України стосовно регулювання зобов'язань у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави більшою мірою відповідає праву держав-членів ЄС.

Викладені у дисертації положення та висновки можуть бути використані у: *науково-дослідній діяльності* - для подальшого розвитку й науково-теоретичного вдосконалення цивільно-правових норм, зокрема правового регулювання зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави;

правотворчій діяльності - для удосконалення чинного законодавства України, що регулює відносини, які виникають внаслідок безпідставного збагачення;

правозастосовній діяльності - для забезпечення якісної та ефективної практики при ухваленні судових рішень;

навчальному процесі - під час викладання дисципліни «Цивільне право України. Спеціальна частина», інших спеціальних курсів, що стосуються позадоговірних зобов'язань, а також спецкурсів для студентів юридичних спеціальностей, при підготовці підручників, навчальних посібників та іншої літератури для юридичних закладів освіти.

5. Наукові публікації, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, повнота опублікування результатів дисертації

Основні наукові результати дисертації висвітлені в *9 публікаціях*, які повністю відображають зміст проведеного наукового дослідження, а також суть викладених у ньому практичних висновків та рекомендацій. За результатами наукових розвідок, дисертантом було опубліковані наступні наукові доробки.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Бережняк Н. В. Правова сутність поняття зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави. *Держава і право. Серія: «Юридичні науки»*: зб. наук. праць / Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2018. Вип. 82. С. 134-145.

2. Бережняк Н. В. Окремі аспекти правових підстав виникнення зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 138-142.

3. Бережняк Н. В. Зміст зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 177-181.

4. Бережняк Н. В. Соотношение обязательств из приобретения,

збереження имущества без достаточных правовых оснований с виндикацией. *Восточно-европейский научный журнал*. 2020. № 9 (61), ч. 5. С. 24-28.

5. Бережняк Н. В. Співвідношення зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави з вимогою про повернення виконаного за недійсним правочином. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 6 (volume 1). С. 19-24.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Бережняк Н. В. Правові підстави виникнення зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України. *Юридична наука у громадянському суспільстві: матеріали X Міжнар. наук.- практ. конф. До 70-річчя Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України (м. Київ, 30 жовт. 2019 р.)*. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 120-122.

2. Бережняк Н. В. Закріплення в Цивільному кодексі України зобов'язань із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави. *Організація юридичної науки та освіти в Україні й світі: історичний досвід, сучасний стан та майбутні перспективи: матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. До 85-річчя від дня народження та 55-річчя від початку наукової діяльності академіка НАН України Ю. С. Шемшученка. (м. Київ, 22 груд. 2020 р.)*. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2021. С. 212-214.

3. Бережняк Н. В. Правове регулювання зобов'язань із безпідставного збагачення в країнах Європейського Союзу. *Пріоритетні шляхи розвитку науки: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 12-13 жовт. 2021 р.)*. Київ: Міжнар. центр науки і досліджень, 2021. С. 36-38.

4. Бережняк Н. В. Особливості правового регулювання зобов'язань із безпідставного збагачення. *Економіка, фінанси, облік і право: аналіз та виклики сучасності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 19 жовт. 2021 р.)*. Полтава: Центр фінансово-економічних наукових досліджень, 2021. С. 46-48.

6. Структура дисертації, логіка викладу її основних частин та обсяг дисертаційного дослідження

Структура дисертації обумовлена об'єктом, предметом, метою і завданнями дослідження і складається із вступу, трьох розділів, що поділяються на сім підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 201 сторінку, з них 178 сторінок - основний текст, 21 сторінка - список використаних джерел та літератури що складається з 187 найменувань, 2 сторінки - додаток.

7. Особистий внесок здобувача

Дисертація виконана Бережняк Н.В. самостійно. Усі сформульовані в

ній положення і висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора. У дисертації ідеї та розробки належать автору. Усі положення новизни, що виносяться на захист, та висновки, зроблені у цій дисертації, апробовані та опубліковані автором одноособово.

8.Характеристика особистості здобувача

Бережняк Наталія Валеріївна народилася 27 квітня 1992 року в м. Ніжин Чернігівської області. У 2013 році закінчила навчання в Національному університеті «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» та отримала диплом бакалавра за спеціальністю «Правознавство». У 2014 році закінчила Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого та отримала диплом магістра за спеціальністю «Правознавство». З 19 червня 2014 року обіймала посаду помічника судді відділу забезпечення діяльності судової палати з розгляду цивільних справ Апеляційного суду міста Києва, а з 2 жовтня 2018 року помічника судді Київського апеляційного суду. 19 березня 2021 року призначена на посаду інспектора служби інспекторів Вищої ради правосуддя секретаріату Вищої ради правосуддя.

З листопада 2017 року є аспіранткою відділу проблем цивільного, трудового та підприємницького права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України.

9.Оцінка мови та стилю дисертації

Дисертація написана з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Текстове подання матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечують легкість та доступність їх сприйняття і відповідають стилю науково-дослідної роботи.

За результатами попередньої експертизи дисертаційного дослідження, виконаного Бережняк Н.В., а також вивчення повноти публікації основних результатів дослідження:

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації **Бережняк Наталії Валеріївни** на тему: «Зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України».

2. Визнати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Бережняк Н.В. є фундаментальним науковим дослідженням з актуальних питань, характеризується єдністю змісту, містить наукові результати, що мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, що також

свідчить про особистий внесок здобувача у розвиток юридичної науки. Подане до захисту дисертаційне дослідження відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року №261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року №283), пункту 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. №167.

Результати голосування щодо рекомендації до захисту дисертації Бережняка Н.В. на тему: «Зобов'язання із набуття, збереження майна без достатньої правової підстави у цивільному праві України» на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

За – 8

Проти – немає

Утримались – немає

Головуючий на засіданні:

старший науковий співробітник,
завідувач відділу проблем
цивільного, трудового та
підприємницького права
Інституту держави і права імені В.М.
Корецького НАН України
доктор юридичних наук

 А.Ю. Бабаскін

Рецензенти:

завідувач відділу теорії держави і
права Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН
України, доктор юридичних наук,
професор, Заслужений юрист
України, академік НАПрН України

 Н.М. Оніщенко

провідний науковий співробітник
Інституту держави і права імені В.М.
Корецького НАН України,
доктор юридичних наук

 Я.В. Сімутіна

Підпис: Бабаскіна А.Ю., Оніщенко Н.М., Сімутіна Я.В.
ПОСВІДЧУЮ
Вчений секретар Інституту
держави і права
імені В.М. Корецького НАН України
22 листопада 2021